

D66 ALS DE RECHTMATIGE ERFGENAAM VAN DE VRIJZINNIG-DEMOCRATISCHE BOND

J. Kohnstamm

Als vertegenwoordiger van D66 is het antwoord op de vraag wie de rechtmatige ideologische erfgenaam is van de Vrijzinnig-Democratische Bond (VDB) van meer dan voornamelijk historische betekenis. Mijn partij is immers wel verwetend, in het bijzonder als het ons minder goed gaat, dat wij onvoldoende wortels in de samenleving hebben. Vooral VVD-voorlieden staan dan voor in de rij om ons als een tijdelijk modeverschijnsel af te schilderen. Naar mijn mening is dit standpunt onjuist. Op grond van een aantal programmatische punten en een paar meer algemene kenmerken werp ik mij in de wat banale strijd, niet om de formele, maar wel om de materiële nalatenschap van de VDB. Ik heb vier onderwerpen gekozen om aan te tonen dat de vrijzinnig-democratische ideeën van de VDB en D66 heel sterk overeenkomen. En dat zijn:

1. De (wat ik maar zal noemen) 'grondhouding' van waaruit politiek wordt bedreven.
2. De leidraad voor het politiek handelen, te weten het functioneren van de democratie.
3. De visie op de rol en functie van de overheid.
4. De opstelling ten opzichte van nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, groepen en ideeën.

grondhouding

VDB-voorman H.P. Marchant omschreef zijn 'systeemloze model' als volgt. Er moet worden gestreefd naar een geleidelijke ontwikkeling van het staatsleven (niet met revolutionaire schokken vooruit en de vervolgens onvermijdelijke reacties). 'De democratische staatsman moet daartoe de geestelijke ontwikkeling van het volksleven waarnemen, bestuderen, en de rechtsvorming, de wetgeving en het bestuur daarnaar richten.'

De principiële onbevangenheid, het pragmatisme van D66 is evenmin als het systeemloze model een ideologisch concept zoals het liberalisme en het socialisme, maar een benaderingswijze van alle mogelijke vraagstukken. Wij proberen maatschappelijke en politieke problemen zo onbevangen en zo onbevooroordeeld mogelijk te bekijken, zonder op dogma's of op belangenbehartiging gebaseerde vooringenomenheid ten aanzien van de werkelijkheid. Als ons dat lukt zijn wij - net als de VDB - niet zelden in staat om oplossingen voor te stellen die anderen niet of veel later zien vanwege hun door ideologie vertekende waarneming van de werkelijkheid.

Zowel door de VDB als door D66 wordt dus bewust afgezien van een samenhangend geheel van normen en waarden, die tenslotte als geheel gaan gelden als vast richtsnoer voor politiek handelen. Zoals duidelijk uit het citaat van Marchant valt af te leiden gaat het ons beide om de ontwikkeling van het recht, de wet en het bestuur, zonder dat aan die ontwikkeling van tevoren ideologisch bepaalde eisen worden gesteld. De overheid en daarmee de politieke partijen, dienen de infrastructuur en de overige voorwaarden te scheppen voor het maatschappelijk proces waarin de democratie en de optimale individuele ontplooiing gestalte krijgt.

het functioneren van de democratie als leidraad

Beide vrijzinnig-democratische partijen leggen grote nadruk op het functioneren van de democratie en op staatkundige hervormingen en geven daarbij ook het maatschappelijk belang van die hervormingen aan. Beide partijen danken hun ontstaan zelfs aan het belang dat hun oprichters toekenden aan staatkundige hervormingen. Ten aanzien van D66 lijkt mij een toelichting overbodig. De radicale democratisering staat in onze statuten als doel omschreven. De VDB splitste zich in 1901 van de Liberale Unie af na een meningsverschil over de prioriteit van de voor invoering van het algemeen kiesrecht nodzakelijke grondwetsherziening. Zo was het ook te danken aan een initiatiefvoorstel van de VDB-voorman Marchant dat in 1919 het vrouwenkiesrecht werd ingevoerd. Openbaarheid van alle regeringsbeleid, afschaffing van de Eerste Kamer, meer in het algemeen de inrichting van de democratie had de levende aandacht van de VDB. Tenslotte het nog steeds actuele referendum: hiervan was de VDB blijkens zijn programma van 1936 een even groot voorstander als D66 sinds haar oprichting. Conservatief-liberalen zijn op dit punt eerder conservatief dan liberaal, zoals voorlopig de reactie van de VVD op het rapport van de commissie-Deetman ook laat zien. Voor sociaal-democraten is de politieke prioriteit gegeven aan deze punten dusdanig laag dat het praktisch effect hetzelfde is.

de rol van de overheid

In de VDB-beginselverklaring van 1901 is de rol van de overheid als volgt omschreven: 'De Vrijzinnig-Democratische Bond spreekt als beginsel uit, dat door een krachtige sociale wetgeving moet worden gestuurd op het wegnemen van de maatschappelijke oorzaken, welke tusschen de leden van het volk ongelijkheid scheppen of versterken ten aanzien van hun ontwikkelingsvoorwaarden. Hij is van oordeel, dat, ter verkrijging van maatschappelijken vooruitgang, tempering, niet verscherping van den klassenstrijd noodzakelijk is. Enerzijds keurt hij af het streven naar afschaffing van het persoonlijk eigendomsrecht op productiemiddelen; anderzijds verwerpt hij de mening dat de Staat in het economisch leven zijner burgers slechts noodgedwongen, schoorvoetend behoort in te grijpen.'

De VDB zag zelf hierin heldere scheidslijnen, zowel ten opzichte van de conservatief-liberalen als ten opzichte van de sociaal-democraten. Door het accentueren van de positieve vrijheid die, mede door overheidsop treden, voor alle burgers moet worden gecreëerd, worden de verschillen met het conservatief-liberalisme duidelijk. Het conservatief-liberalisme is immers veeleer gepreoccupeerd met de negatieve vrijheidsidee: het zo klein mogelijk houden van de overheidsinvloed, opdat het overheidsvrije domein zo groot mogelijk blijft. Vrijzinnig-democraten daarentegen bepleiten overheidsop treden ten behoeve van de ontplooiingsmogelijkheden van die burgers die tot dan toe onvoldoende van hun klassieke vrijheden konden profiteren. Nu heeft de VVD weliswaar de verzorgingsstaat geaccepteerd, maar er is reden tot twijfel over de mate waarin dit door alle VVD-ers van harte is gegaan. Als ik bijvoorbeeld kijk naar opmerkingen van haar huidige politieke leider F. Bolkestein over dit onderwerp - zoals deze blijken uit zijn onlangs gepubliceerde opstellen over politiek¹ -, dan geven die alle ruimte voor dergelijke twijfel.

Hoe het ook zij, D66 staat veel positiever tegenover overheidsingrijpen in de samenleving, vanwege het belang daarvan voor

de optimale ontplooiing van individuen. Wij zien overheidsingrijpen als gericht op het scheppen van voorwaarden, waarna het individu zijn of haar kansen moet of kan grijpen. Bij sociaal-democraten daarentegen is dat element van voorwaardelijkheid veel minder sterk aanwezig. Hun doel is niet zozeer het scheppen van gelijke ontplooiingskansen ('ontwikkelingsvoorwaarden' in het oude VDB-jargon), alswel het actief vanuit de overheid wegnemen van maatschappelijke ongelijkheid. Bovendien is de sociaal-democraat geneigd te denken in termen van groepen (i.c. de arbeidersklasse), in plaats van individuen. Dat gold niet alleen voor de SDAP, maar - als puntje bij paaltje komt - ook nog steeds voor de - gematigde - PvdA van vandaag.

nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, groepen en ideeën

Als het gaat om de opstelling tegenover nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen, groepen en ideeën zijn er eveneens markante verschillen tussen de VDB en D66 enerzijds, en de conservatief-liberale en sociaal-democratische partijen van toen en nu anderzijds.

Sociaal-democraten waren en zijn geneigd vooral op te komen voor de belangen van de klassieke 'onderkant' van de samenleving, de arbeidersklasse. Conservatief-liberalen hechten in de politieke praktijk overwegende waarde aan het handhaven van de *status quo* en dan met name ten aanzien van verdelingsvraagstukken. Oude en moderne vrijzinnig-democraten komen daarentegen sterk op voor groepen die op een andere manier dan gebruikelijk in de knel zitten. Enkele voorbeelden uit de tijd van de VDB zijn:

- alle vrouwen (ook die uit de kringen van de gegoede burgerij);
- contract-ambtenaren;
- pachtboeren;

en uit de tijd van D66:

- alleenstaanden (ongeacht hun sociaal-economische status);
- bij niet-erkende vakbonden aangesloten werknemers (ook als het om hoger- en middelbaar personeel gaat);
- slachtoffers van de pensioenbreuk.

Juist omdat sociaal-democraten en conservatief-liberalen nauwe banden onderhouden met de belangenorganisaties van de klassieke onderkant respectievelijk de handhavers van de *status quo* inzake verdelingsvraagstukken, is het voor deze partijen - ook al zouden ze het willen - moeilijk om zich snel open te stellen voor nieuwe of andere belangen van bijvoorbeeld het niet-klassiek georganiseerde Nederland.

Een frapante programmatische overeenkomst tussen de VDB en D66 betreft bijvoorbeeld de participatie van werknemers in de bedrijven, met dien verstande dat dit niet per definitie langs de lijnen van de vakbonden zou moeten lopen. Vrijzinnig-democraten van toen en nu hechten immers ook waarde aan individuele vertegenwoordiging en niet uitsluitend aan organische belangenbehartiging.

D66 is tenminste eerder dan PvdA en VVD bereid en in staat geweest de gevolgen van de ontzuiling voor de inrichting van de samenleving onder ogen te zien. D66 is eveneens eerder bereid geweest om hoge prioriteit toe te kennen aan het oplossen van nieuwe problemen, waarvan de ecologische ramp die zich aan het voltrekken is, de meest ernstige is. Ook als die oplossingen ten koste gaan van de klassieke belangen: de factor arbeid of de

factor kapitaal. Een dergelijke houding is voor de PvdA en sterker nog voor de VVD veel moeilijker.

Ik heb in mijn verhaal tot nu toe uitsluitend programmatische gronden opgesomd waaruit moet blijken dat D66 de meest voor de hand liggende ideologische erfgenaam van de VDB is. Er zijn echter ook enkele treffende niet-programmatische overeenkomsten tussen beide partijen te noemen, die voor het imago van een politieke partij minstens even belangrijk zijn.

1. Beide partijen bevinden zich ongeveer op dezelfde plaats in het politieke spectrum: even links van het midden, ondanks een aantal zeer radicale programmapunten.
2. Beide partijen zijn ongeveer even groot - een enkele uitschieter daargelaten -; grofweg tussen de 5% en 7% van het electoraat.
3. Beide partijen kenmerken zich door een losse organisatiestructuur en een lage organisatiegraad. De leden hebben echter veel directe invloed op de gang van zaken. Ten aanzien van de interne kandidaatstellingsprocedure hanteren beide partijen een systeem van bindende schriftelijke voorverkiezing onder de leden waarop het partijbestuur geen invloed heeft. Andere partijen in Nederland kenden noch kennen dat systeem.
4. De gang van zaken bij de vorming van het kabinet-Colijn in 1933 en die welke leidde tot het derde kabinet-Van Agt in 1982 tonen akelige gelijkenissen. Dat geldt zowel de bereidheid van de VDB als die van D66 om in het landsbelang zonder de SDAP of de PvdA te regeren, als de weigering van laatstgenoemde partijen om in tijden van financieel-economische crisis de noodzakelijke kolen uit het vuur te halen.

Tenslotte meld ik één groot verschil tussen de VDB en D66: zowel mijn grootvader als ikzelf waren in onze tijd voorzitter van de Vrijzinnig-Democratische Partij. De poging van mijn grootvader om lid van de Tweede Kamer te worden strandde echter in het district West-Stellingerwerf. Mij lukte het wel lid van de Tweede Kamer te worden, zij het - paradoxaal genoeg voor een D66-kandidaat - dankzij het verdwijnen van het districtenstelsel!

Wat van alle overeenkomsten en verschillen tussen de VDB en D66, PvdA en de VVD ook zij, het praktische politieke belang van het antwoord op de vraag wie van de drie de rechtmatige ideologische erfgenaam van de VDB is, neemt aanzienlijk af indien we er eindelijk in zouden slagen om dat kabinet van de PvdA, VVD en D66 te vormen. Dan kunnen we het legaat daar inbrengen, in de zekerheid dat dat in overeenstemming zou zijn met de historische wens van de *founding fathers* van de VDB.

noten

1. F. Bolkestein, *De engel en het beest. Opstellen over politiek*. Prometheus, 1990.